

держави. Основною ланкою у структурі середнього класу, яка стійко зберігається у процесі історичного розвитку цивілізації є професіональна діяльність військових, охоронців, лікарів, вчителів, науковців, винахідників, інженерів, архітекторів тощо. До середини 50х років минулого століття середній клас формувався виключно з представників названих професій. Проте зміни у технологічному базисі провідних країн світу, які відбулися на стадії автоматизації процесів індустріального розвитку і які надали безпрецедентні за масштабом можливості до підвищення рівня і якості життя населення в цих країнах стали основою змін що відбулася у структурі середнього класу. До складу останнього в цей період був включений робочий клас великих високотехнологічних підприємств, доходи якого дозволяли забезпечити довгострокову оплату кредитна іпотеки, купівлю у розстрочку автомобілів, оплату навчання дітей у університетах і т.ін. І тільки у 60–70 роки минулого століття у структурі середнього класу розвинутих країн світу починають займати місце власники малих підприємств. З огляду на рівень заробітної плати у малому підприємстві який отримує найманий персонал, останній не має підстав для включення до середнього класу. Коректним є віднесення до середнього класу лише власників малих підприємств–юридичних осіб, які більш–менш тривалий час мають можливість здійснювати підприємницьку діяльність. Решта підприємців (фізичні особи, підприємці початківці) мають вкрай обмежені можливості щодо утримання свого стабільного положення у ринковій економіці як у часі, так і по доходах. Тому маніфест про мале підприємництво як базове середовище для формування і зростання середнього класу у національній суспільно–економічній системі не витримує жодної критики.

Висновки

Буде абсолютно не коректним зробити висновок що за двадцять років ми нічого не зробили. Але наша діяльність нагадує ту величезну роботу, що проробляє білка у колесі, не просуваючись при цьому ні на крок вперед. Головна причина такого стану, на мій погляд полягає у тому, що за різних причин, ми втрачаємо здатність критично оцінювати ситуацію – обов'язковий фактор правильної діагностики стану справ, виявлення причин такого стану і обов'язкова умова формування відповідної консультативної діяльності.

Література

1. U.S. Small Business Administration. – Режим доступу: <http://www.sba.gov/aboutsba/history/index.html>
2. «Новый курс» Франклина Делано Рузвельта. – Режим доступу: <http://www.rian.ru/economy/20081209/156850733.html>
3. Reconstruction Finance Corporation. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/Reconstruction_Finance_Corporation
4. Указ Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» №1085 від 9.12.2010 р.
5. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2007–2010 роках. Держкомстат України, Київ, 2008–2011 р.
6. Основні економічні показники діяльності підприємств–суб'єктів підприємницької діяльності 2000–2007р.р. Держкомстат України, Київ, 2001–2008 р.
7. Діяльність підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності у 2000–2008 роках. Держкомстат України, Київ, 2008–2011 р.
8. Діяльність малих підприємств у 2007 році. Держкомстат України, Київ, 2008 р.
9. Діяльність суб'єктів господарювання у 2009 р. Держкомстат України, Київ, 2010.

О.Ю. РУДЧЕНКО,
д.е.н., професор, завідувач відділу НДЕІ

Стратегічно важливі підприємства в економіці України

В статті розглянуті актуальні питання щодо визначення, ролі та регулювання стратегічно важливих підприємств в економіці України як важливого чинника забезпечення її конкурентоспроможності.

Ключові слова: стратегічно важливі підприємства, регулювання, приватизація.

В статье рассмотрены актуальные вопросы, касающиеся определения, роли и регулирования стратегически важных предприятий в экономике Украины как важного фактора обеспечения ее конкурентоспособности.

Ключевые слова: стратегически важные предприятия, регулирование, приватизация.

In the article are considered actual issues as to definition, role and regulation of strategically important enterprises in Ukrainian economy as important factor of ensuring the competitiveness.

Keywords: strategically important enterprises, privatization.

Постановка проблеми. Основою сучасного стратегічного курсу України є утвердження її у світовому співтоваристві як високотехнологічної держави, що можливо лише при запровадженні інноваційної моделі структурної перебудови та забезпеченні сталого зростання економіки. Це зумовлює необхідність підвищення рівня державного регулювання

економічного та соціального розвитку України на основі визначення його пріоритетів, а також впровадження дієвих механізмів державного впливу, що стосується, перш за все, стратегічно важливих підприємств, котрі слід розглядати як базовий елемент національної економіки та чинник її конкурентоспроможності.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. В сучасній науковій літературі розглядаються переважно різні аспекти функціонування та реформування стратегічно важливих підприємств, перш за все, стосовно їх приватизації, зокрема таких підприємств, як ВАТ «Укртелеком», «Одеський припортовий завод» тощо. В той же час з позиції динамічного сталого розвитку національної економіки, забезпеченні її конкурентоспроможності необхідно більш системно підходити до розгляду та регулювання цього впливового кола підприємств, проведення щодо них виваженої політики з урахуванням національних інтересів.

Метою статті є розгляд теоретико-методологічних основ, розробка методичних та практичних рекомендацій щодо регулювання стратегічно важливих підприємств з позицій їх впливу на розвиток національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Для обґрунтування теоретичних засад поняття «стратегічно важливі підприємства» (стратегічні підприємства), визначення їх критеріїв та класифікації необхідно насамперед звернути увагу на досвід, накопичений у цих питаннях у світовій практиці. Аналіз показав, що, не дивлячись на те, що дане поняття належить до числа термінів, які давно й широко вживаються в практиці господарювання, його сутність дотепер безпосередньо не розкрито. У законодавстві як розвинутих країн, так і тих, що розвиваються, відсутнє чітке визначення статусу стратегічно важливих підприємств. Так, якщо в одних випадках вони ідентифікуються як підприємства, від ступеню розвитку і цін на продукцію яких багато в чому залежать загальні умови існування і розвитку тієї чи іншої економічної системи, її безпека, в других вони ототожнюються з природними монополістами і підприємствами, функціонуючими в базових галузях, то в третій до них відносять підприємства, які забезпечують майбутнє держави.

Слід відмітити й такий момент, що поняття «стратегічні підприємства» знайшло розповсюдження переважно в постсоціалістичних країнах. У цьому зв'язку може виникнути питання про те, чи не є це поняття нашим «винаходом», котрий може не відповідати умовам функціонування ринкової економіки, та про доцільність широкого введення такого поняття в нашу господарську практику.

Саме цим аргументом можна пояснити те, що останнім часом спостерігається зменшення уваги з боку органів державного управління стосовно моніторингу стратегічно важливих підприємств. Тим більше, що в розвинутих країнах поширено поняття «стратегічні (ключові) галузі економіки», оскільки саме галузь (вид діяльності), а не конкретне підприємство є об'єктом управління виконавчих органів держави. На відміну від інших, ці галузі знаходяться під особливим

контролем держави, яка постійно відстежує ситуацію, що склалася, і безпосередньо впливає на них за допомогою різноманітних інструментів: податкових важелів, прямих субсидій, протекціоністських захисних заходів тощо. Зокрема, в Японії достатньо чітко відрізняють короткострокові та довгострокові національні інтереси і визначають «галузі, що сходять» (перш за все із значним експортним потенціалом та з високим рівнем доданої вартості) та «галузі, що заходять», а також проводять виважену політику стосовно підтримки та стимулювання розвитку перших і відповідного переміщення до них ресурсів. При цьому роль держави не зводиться до сліпої підтримки корпорацій з низькою конкурентоспроможністю, а, на відміну від більшості європейських країн, японський уряд підтримує політику жорсткої конкуренції в кожному секторі, сприяючи тому, щоб в кожному з них залишалось декілька учасників [1, с.124, 130].

Як свідчить аналіз, перелік галузей, які входять до цієї групи, відрізняється по країнах. Більш того, в різні періоди часу в окремо взятій країні різні галузі відносяться до ключових з точки зору загальнонаціональних інтересів. Наприклад, якщо в кінці минулого століття пріоритетними галузями промисловості США вважалися автомобіле- і суднобудування, якісна чорна і кольорова металургія, виробництво персональних комп'ютерів, то зараз зазначені сфери більш не розглядаються адміністрацією як основоположні в шкалі національних інтересів. На найближчі роки пріоритети в США віддані людині, її соціальним потребам і проблемам, сфері охорони здоров'я і обороні, високим технологіям.

Разом з тим, слід зазначити, що хоча юридично статус стратегічних підприємств не визначено, на практиці фактично вони залишаються в сфері уваги уряду. І це цілком логічно, оскільки світовий досвід показує, що передові позиції розвинутих країн значною мірою зумовлені функціонуванням великих організаційно-господарських структур (холдингів, ФПГ), які є своєрідним хребтом, несучою конструкцією національних економік. Так, у США стійкість промисловості забезпечується ефективним функціонуванням 300–400 найбільших корпорацій – ФПГ, що виробляють близько половини промислової продукції. Прикладом державного ставлення до стратегічних підприємств є увага Конгресу США до корпорації «Крайслер», котра опинилася у 1979р. на грані банкрутства. Це зумовило необхідність прийняття спеціального Закону про державне забезпечення займів, котрі надаються корпорації «Крайслер» до повного відновлення її дієздатності [2, с.129].

В Україні, на жаль, до сих пір не простежується чіткої позиції стосовно визначення об'єктів та інструментів державного регулювання стратегічних напрямів економічної діяльності. Так, в окремі періоди розвитку об'єкти державної підтримки визначалися виходячи з особливостей питань, що вирішувалися урядом. Зокрема, якщо протягом 1990–1997рр. підтримку одержували окремі комплекси господарства (наприклад, Закон України «Про пріоритетність соціального розвит-

ку села та агропромислового комплексу в народному господарстві України», то у 1997–1999рр. – акцент поставили на стимулювання окремих виробництв (Закон України «Про стимулювання виробництв автомобілів в Україні», котрий розповсюджувався фактично на одне створене підприємство – СП «АвтоЗАЗ–Daewoo», що було проінвестовано у розмірі \$450млн.), а починаючи з 1999 р. почали надавати державну підтримку як деяким галузям господарства (сільське господарство, літакобудування, космічна промисловість, бронетанкова промисловість, суднобудування), так одночасно конкретним підприємствам (Закон України «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків «Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка», «Інститут електрозварювання імені Є.О. Патона», «Інститут монокристалів») [3, с. 17].

Використання поняття «стратегічно важливі підприємства» в Україні зумовлене насамперед залученням підприємств цього кола до приватизації. Зокрема, на думку колишнього голови ФДМУ О.Бондаря, під стратегічними підприємствами розуміється сукупність підприємств, діяльність яких направлено на забезпечення сировинними, енергетичними та іншими виробничими і споживчими ресурсами, а також підприємств експортної орієнтації, які опосередковано (через обмін товарів і послуг) доповнюють дефіцит у стратегічних ресурсах [4, с.4].

Дане визначення є занадто вузьке і орієнтоване головним чином на ресурсний підхід, не враховуючи при цьому як необхідність забезпечення інноваційного розвитку економіки та вирішення соціальних питань (перш за все стосовно зайнятості населення, задоволення потреб у соціально значущих товарах і послугах), що особливо важливе в умовах ринкової трансформації, коли не усі стратегічно важливі сфері діяльності (або їх підприємства) адаптувалися до умов функціонування в ринковому середовищі.

На наш погляд, особливістю стратегічно важливих підприємств є то, що стосовно них може виникати так званий стратегічний ефект. Економічний зміст стратегічного ефекту полягає у тому, що він відображає рівень захищеності відповідної економічної сфери, її здатність отримувати економічний ефект чи запобігати втратам, зумовленим неможливістю реалізувати інтереси майбутнього розвитку підприємства чи відповідної сфери діяльності. Стратегічний ефект може бути визначається експертним шляхом, має, як правило, неекономічну ситуаційну оцінку.

Виходячи з цього, стратегічно важливим слід визнати таке підприємство, діяльність якого суттєво впливає на безпеку та ефективність національної економіки, її інноваційний розвиток, а також життєдіяльність населення шляхом реалізації науково-технічного, інноваційного, експортного, інфраструктурного потенціалу, виробництва прогресивної, соціально значущої або імпортозамісної продукції завдяки наявності особливих умов функціонування чи стратегічного ефекту як здатності отримувати економічний ефект чи запобігати втра-

там, зумовленим неможливістю реалізувати інтереси майбутнього розвитку підприємства чи відповідної сфери діяльності. Таке визначення в більшій мірі відповідає сучасним вимогам щодо забезпечення економічної безпеки національної економіки та запровадження інноваційної моделі її розвитку.

Незважаючи на те, що перелік стратегічно важливих підприємств в Україні був сформований у 1997 р., лише у 2003 р. (з подальшим уточненням) визначені критерії віднесення підприємств до таких, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави. Перш за все, це підприємства, що здійснюють економічну діяльність найбільш пріоритетних та значущих для України галузей і сфер діяльності, а також підприємства, які становлять основу виробничої інфраструктури та мають визначальне значення для економічного і соціального розвитку окремих областей (регіонів) України.

Аналіз свідчить, що в структурі стратегічно важливих підприємств, що функціонують в промисловості, за кількістю переважають підприємства третього та четвертого технологічних укладів, тобто інноваційна спрямованість діяльності промислових підприємств не є визначальною при формуванні переліку стратегів, що не відповідає сучасним пріоритетам розвитку національної економіки.

При вирішенні актуальних питань економічного розвитку органи державного управління повинні передбачити застосування широкого набору інструментів державного впливу, насамперед, стосовно саме стратегічно важливих підприємств. Перш за все це стосується заходів, спрямованих на структурну перебудову національної економіки, підвищення її конкурентоспроможності на основі активізації інноваційно-інвестиційної діяльності.

Розгляд останнього аспекту свідчить про наявність багатьох проблемних питань. По-перше, необхідно використовувати значну частку коштів, отриманих від приватизації, на цілі інвестування інноваційного розвитку стратегів, що, хоча й це передбачено Указом Президента України «Про заходи щодо залучення коштів, отриманих від приватизації державного майна, на інноваційне інвестування підприємств, що мають стратегічно значення для економіки та безпеки країни», але на практиці фактично не виконується. Зокрема, в цілому за роки приватизації на інвестиційні цілі витрачено дещо більше 1,2%, тобто має місце «проїдання» коштів, отриманих від приватизації, замість того, щоб активізувати інвестування для підвищення конкурентоспроможності національної економіки. По-друге, недостатньо раціонально використовуються іноземних кредитів, залучені державою або під державні гарантії. Це стосується як недостатньо прогресивної структури кредитів, так і неефективного їх використання (зокрема, заборгованість збільшується більш високими темпами, чим сам розмір кредитів). Тобто, в інвестиційній сфері необхідно підвищити рівень обґрунтованості прийнятих рішень та стимулювати активізацію інвестування стратегічно важливих підприємств, а також реалізовувати заходи для забезпечення погашення й обслуговування іноземних кредитів.

Важливим аспектом державного регулювання підприємств зазначеного кола, що знаходяться в державній власності, є їх реформування, що можливо як в процесі приватизації чи реструктуризації (реорганізації). При визначенні напрямів реформування, котрі мають бути синхронізовані з ринковою трансформацією галузей та впровадженням адекватних систем державного впливу, слід обов'язково виходити з вимог забезпечення економічної безпеки держави. В якості загроз економічній безпеці держави, що зумовлені недоліками в сфері управління процесами реформування стратегічних галузей економіки (зокрема, при приватизації підприємств, що розглядаються), є такі, як: зниження конкурентоспроможності виробництва, інвестиційної та інноваційної активності, науково-технічного та технологічного потенціалу; скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках інноваційного розвитку; порушення процесів відтворення та критичний стан основного капіталу, відсутність здійснення в необхідних обсягах інноваційно-інвестиційної діяльності; критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, низькі темпи розширення внутрішнього ринку тощо.

В якості варіантів реформування стратегічно важливих підприємств слід розглядати як різні способи приватизації, так і функціонування їх в державній власності (чи частковому продажу неконтрольного пакета акцій) при формуванні за їх участю інтегрованих корпоративних структур. Останній варіант доцільно передбачати для підприємств, що мають унікальні конкурентні переваги завдяки наявності науково-технічного, технологічного, оборонно-промислового, експортного чи іншого потенціалу, а також суттєвої частки на внутрішньому чи зовнішньому ринках з урахуванням можливості формування вітчизняних чи з участю іноземних партнерів об'єднань підприємств (холдингових компаній, промислово-фінансових груп, транснаціональних компаній тощо), що слід розглядати як державно-приватне партнерство у стратегічних сферах діяльності. Ефект від формування таких об'єднань підприємств для національної економіки може включати як бюджетний, економічний, так і інтеграційний (геоекономічний), що проявляється у зростанні ринкової капіталізації, а також у вигляді довгострокової присутності на світових ринках, розвитку суміжних виробництв. Інтеграційний ефект також може бути зумовлений концентрацією фінансових ресурсів на інноваційних напрямках розвитку високотехнологічних виробництв та комерційною реалізацією інноваційних продуктів на світових ринках (зокрема, у сфері літакобудування чи космічній галузі).

Критерієм визначення оптимального варіанту реформування стратегічно важливих підприємств є забезпечення балансу суспільних інтересів щодо його розвитку з урахуванням вимог економічної безпеки.

Показниками, що характеризують даний критерій, на наш погляд, є:

1) Ефект реформування (Ер), який визначається як сукупний економічний прогностичний ефект, що складається з ло-

кальних позитивних чи негативних ефектів (зокрема, бюджетного; господарського (комерційного); соціально-економічного; еколого-економічного; ефекту капіталізації підприємства, котрі можуть проявлятися на рівні підприємства, регіону, держави та георегіональному рівні.

2). Стратегічний ефект (Естр), який визначається експертним шляхом, має, як правило, неекономічну ситуаційну оцінку.

В якості оптимального слід визначити такий варіант реформування підприємства, при якому Ер має максимальне значення (при умові позитивного Естр). Якщо Естр має негативне значення, то слід визначити їх вагомість по кожному варіанту, що розглядається.

Важливість для економічної безпеки країни врегулювання питань приватизації стратегічних підприємств зумовлює необхідність здійснення подальших досліджень щодо розробки методичних питань визначення еколого-економічного ефекту, що передбачає наявність нормативів техногенного впливу на навколишнє природне середовище та ефекту від їх запобігання за окремими регіонами.

Важливою умовою проведення виваженої економічної політики держави є здійснення моніторингу фінансово-господарської діяльності стратегічно важливих підприємств із залученням провідних органів державного управління (зокрема, Мінекономрозвитку, Мінфіну, ФДМУ, АМК, Держстату тощо), що дозволить не тільки визначити тенденції їх функціонування та розвитку, але й буде сприяти здійсненню стосовно них заходів державного регулювання. На жаль, у офіційній статистиці наводяться лише окремі фрагментарні дані щодо функціонування стратегічно важливих підприємств, що не дозволяють комплексно проаналізувати сучасний стан справ, а також визначити їх вплив на загальні результати розвитку національної економіки.

Висновки

На сучасному етапі розвитку національної економіки необхідно посилити увагу до стратегічно важливих підприємств, що складають своєрідну несучу конструкцію національної економіки, значною мірою формують її науково-технічний, виробничий і експортний потенціал, суттєво впливають на стан економічної безпеки держави. Для цього слід розробити та прийняти Закон України «Про стратегічно важливі підприємства для економіки та безпеки країни». Він повинен регламентувати такі питання, як визначення цього поняття, класифікацію та критерії зазначеного кола підприємств, організаційно-економічні питання формування їх переліку та оновлення (надання такого статусу та його скасування); особливості механізму державного регулювання у взаємозв'язку із проведенням економічної політики держави у різних сферах (зокрема, стосовно промислової політики, структурної перебудови, активізації інноваційно-інвестиційної діяльності, націоналізації, режиму відновлення платоспроможності та підтримки, участі іноземних інвесторів у приватизації підприємств зазначеного кола, формування

інтегрованих корпоративних структур та транснаціональних компаній українського походження чи з участю вітчизняних стратегічно важливих підприємств тощо).

Особливо виважено слід підходити до обґрунтування рішення щодо приватизації чи реформування стратегічно важливих підприємств шляхом прогнозування наслідків та оцінки впливу реалізації відповідних заходів, що передбачаються для підприємств зазначеного кола, на стан економічної безпеки держави. При цьому визначальним є врахування питань стратегії розвитку (програмних документів) відповідних галузей національної економіки, а порядок визначення переліку об'єктів приватизації повинен орієнтуватися не на виключно фінансові цілі поточного поповнення бюджету, а враховувати стратегічні питання значущість об'єкта та кон'юнктуру відповідного ринку. Доцільним є також впровадження системного моніторингу стратегічно важливих підприємств, що дозволить приймати обґрунтовані управлінські рішення щодо їх функціонування та державної підтримки.

Література

1. Макмиллан Ч. Японская промышленная система / Ч. Макмиллан. – М.: «Прогресс», 1988. – 400с.
2. Блази Дж.Р. Новые собственники (наемные работники – массовые собственники акционерных компаний) / Дж.Р. Блази, Д.Л. Круз. – М.: «Дело Лтд», 1995. – 320с.
3. Доценко Н. Надання пільг: українські винаходи / Н.Доценко // Українська Інвестиційна Газета, Нормативна база. – 2001. – №46. – С.17–19.
4. Бондар О.М. Організаційно-економічний механізм приватизації стратегічних підприємств (на матеріалах промислових підприємств України) / О.М. Бондар. – Автореферат. – К.: –КНЕУ. – 2001, 18с.
5. Методичні рекомендації щодо прогнозування наслідків та оцінки впливу на стан економічної безпеки держави приватизації деяких категорій підприємств (затверджені Наказом Мінекономіки 29.05.2009 №518) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

В.П. НИКОЛАЄВ,
д.е.н., доцент, головний науковий співробітник НДЕІ

Теорія капітальних вкладень і економіка будівництва: спільні методологічні засади і практичні цілі

Розглядається зв'язок теорії капітальних вкладень і науки економіки будівництва, констатується відставання їхнього розвитку в Україні від практики і потреб ринкового господарювання, відмічаються відповідні негативні наслідки для економіки. Пропонуються напрямки удосконалення методологічних засад та прикладного характеру вказаних наук.

Ключові слова: капітальні вкладення, економіка будівництва, інвестиції, капітал, ефективність.

Рассматривается связь теории капитальных вложений и науки экономики строительства, констатируется отставание их развития в Украине от практики и потребностей хозяйствования, отмечаются соответствующие отрицательные последствия для экономики. Предлагаются направления совершенствования методологических основ и прикладного характера указанных наук.

Ключевые слова: капитальные вложения, экономика строительства, инвестиции, капитал.

The interconnection of the theory of capital investment and science of construction economy is considered, the gap between their development and necessities of market practice in Ukraine is stipulated, the appropriate negative impact on the economy is noticed. The ways of improving the methodological basis and applied nature of science is proposed.

Keywords: capital investments, construction economy, investments, capital.

Постановка проблеми. В умовах усупільнення власності і планового ведення господарства теорія капітальних вкладень розглядалася як стрижень економічної науки, галузь знань, що тісно пов'язана як з державною економічною політикою, так і з її практичною реалізацією на рівні суб'єктів господарювання [1]. З боку реалізації капітальних вкладень, розвивався науковий напрямок економіки будівництва, який поєднував макроекономічні та мікроекономічні аспекти. Таким чином, у науковому плані, говорячи про капітальні вкладення, малося на увазі, що основна їхня частина реалізується у будівництві, а говорячи про будівництво, відмічалось, що воно є основним об'єктом капітальних вкладень [2].

На початку 90-х років із розвитком ринкових відносин методологічні основи теорії капітальних вкладень і економіки будівництва вперше були принципово переглянуті автором із застосуванням загального підходу – теорії капіталу і методів визначення ефективності його інвестування. Відтак метод наук, що розглядаються, змінив свою сутність, відійшовши від використання директивних показників і замінивши їх на процедури економічного обґрунтування ефективності інвестицій учасників будівництва в ринкових умовах [3]. Було показано, що у ланцюжку «замовник–інвестор, проєкт–